

MONOGRAFIE:

VAESSEN, J., LEEUW F.L. (eds.) (2010) *Mind the Gap*. New Jersey: Transaction Publishers. ISBN: 9781412810753.

Recenzent:

Jiří Remr, INESAN, s.r.o, Heřmanova 22, 170 00 Praha 7

Publikace *Mind the Gap* navazuje na diskuse o samotném základu evaluací coby svébytného oboru či disciplíny. Editoři v úvodu připomínají otázku, která se v evaluátorských kruzích opakuje a vrací již po mnoho desetiletí: Jsou evaluace trans-disciplinární, multi-disciplinární nebo cross-disciplinární? Z pohledu hodnotitele či evaluátora-praktika zdánlivě odtážitá debata má však zásadní význam pro určení relevantních a komunitou ostatních evaluátorů akceptovaných metod a postupů při hledání odpovědí na evaluační otázky. Určení a vymezení vztahu k ostatním disciplínám má také zásadní význam pro zpřesnění hranic oboru evaluací a pro ujasnění smyslu a poslání evaluací jako takových.

Kniha sleduje dvě linie, jedna rozvíjí vztah ostatních oborů k evaluacím a zaměřuje se na potenciální zdroje inspirací pro evaluace a metody evaluací. Základem této linie je snaha odpovědět na otázky zdali a v jaké míře dokáží evaluace vstřebávat kumulaci znalostí produkovaných v oborech jako zejména psychologie, sociologie a ekonomie. Zdá se, že obvyklým problémem jsou v této souvislosti osobní preference jednotlivých evaluátorů ve vztahu k používaným metodám a technikám namísto nestranného a objektivního posuzování vhodnosti a adekvátnosti používaných metodik a postupů. S tím souvisí i přílišná pragmatičnost a krátkodobost uvažování evaluátorů při hledání inspirativních a využitelných postupů v ostatních disciplínách. Na rozdíl od nich je pak na poli evaluací téměř nemožné dosáhnout akumulace poznatků a přenos zkušeností mezi realizovanými projekty. V tomto ohledu se publikace snaží nasměrovat pozornost evaluátorů nejen ke shromažďování poznatků z evaluací, tak také

ke kumulaci znalostí o evaluacích a dokonce také k rozšiřování poznatkové báze pro evaluace.

Druhá linie pak pohled na vzájemný vztah evaluací a ostatních oborů obrací a sleduje, jak může být obor evaluací užitečný ostatním disciplínám. Centrální otázka této druhé výkladové linie tedy zní „Co evaluace dávají ostatním oborům?“ Tomuto směru ve vztahu mezi evaluacemi a ostatními disciplínami nebyla v minulosti věnována zásadní pozornost s ohledem k praktickému a ryze aplikovanému charakteru evaluací, které byly vnímány jako příjemce poznatků z jiných oborů, spíše než jako poskytovatel specifického druhu vědění. Nicméně zřetelnou ambicí autorů je poukázat na fakt, že v současné době již evaluace mají ostatním disciplínám co nabídnout. Škoda jen, že v tomto ohledu zůstalo jen u pouhé proklamace, a že nelze publikaci považovat za ucelený pramen takovýchto poznatků.

Popisem obou základních výkladových linií se mimochodem vysvětluje název publikace. Autoři obrazejí pozornost evaluátorů k prostoru mezi evaluačním oborem a ostatními disciplínami, podobně jako světoznámá hláška v londýnském metru upozorňuje na „gap“ mezi nástupišťem a vagóny. Prostor či spíše vztah mezi evaluacemi a ostatními obory je významný, neboť poznatky společenských a behaviorálních věd a způsob, jakým jsou tyto poznatky inkorporovány do evaluačního oboru, mají přímý dopad na kvalitu prováděných evaluací. To je patrné zejména při konceptualizaci hodnocených společenských problémů, v rámci procesu abstrakce reality, při sledování nezamýšlených důsledků či při testování teorie změny. Společenské a behaviorální vědy tak pomáhají evaluátorům adekvátně uchopit a popsat jevy, které jsou předmětem hodnocení. Umožňují popsat vztahy mezi intervencí a procesem změny a nabízejí rovněž možná vysvětlení, jak vlastně daná intervence působí a jakým mechanismem dosahuje svých výsledků.

Publikace je přísně vzato sborníkem osmi pečlivě sestavených statí, které jsou rozděleny do tří částí. První část pojednává o rozvíjejícím se vztahu mezi evaluacemi a ostatními disciplínami. Tuto část tvoří celkem tři příspěvky věnované klíčovým aspektům rozvoje evaluací a způsobu utváření vztahu evaluací coby samostatného oboru (resp. vědní disciplí-

ny) k ostatním oborům. Předně je pozornost věnována vztahu evaluací a sociologii (respektive společenskovědnímu výzkumu), neboť v tomto „prostoru“ byly položeny základy metodologického přístupu uplatňovaného v evaluacích. N. Stame, autorka příslušné kapitoly, zasvěceným způsobem poukazuje na metodologické střety behaviorálních věd s přístupy používanými ve společenskovědních oborech z 50. a 60. let minulého století, na střet experimentálního přístupu (reprezentovaného zejména D. Campbellem) s metodou survey, kterou rozvíjeli zejména sociologicky vzdělaní evaluátoři soustředění kolem BASR (Bureau of Applied Social Research) a Kolumbijské univerzity. Šlo vesměs o P. F. Lazarsfelda a některé jeho žáky zejména pak P. Rossiho, E. Suchmana a mnohé další. Navzdory faktu, že na poli evaluací nakonec převážil experimentalistický přístup, nelze tvrdit, že odkaz společenskovědního výzkumu byl zcela potlačen a marginalizován. Survey (v mnohých podobách) je běžnou součástí mnoha evaluací, metoda elaborace je základem řady analýz prováděných v rámci hledání odpovědí na evaluační otázky, Mertonova teorie středního dosahu stála u zrodu teorií vedeného přístupu (H. Chen) a prvek vysvětlení (inherentní ambice základního společenskovědního výzkumu) do evaluací pronikl a pevně zakotvil díky realistickému přístupu R. Pawsona a N. Tillyho.

Následující kapitola shrnuje klíčové momenty interaktivního působení evaluací a rozvojové pomoci, kdy se autor, B. Picciotto, pozastavuje nad společným jmenovatelem obou oblastí – nad dopady veřejných investic na ekonomický růst a rozvoj. Pozornost je v tomto ohledu věnována především významu cost-benefit analýz a jejich akceptaci v průběhu posledních dekád. Picciottova analýza však jde mnohem dále, když přehledným způsobem shrnuje, jak agenda rozvojové pomoci ovlivňovala obor evaluací a naopak jak evaluace reagovaly na měnící se kontext a cíle rozvojové pomoci. Poslední kapitola první části pak reviduje hodnotové základy jednotlivých evaluačních modelů a uvádí je do relace s pokrokem v ekonomii coby vědním oborem. Ústředním prvkem kapitoly připravené S. Speerovou je analýza relevance vybraných ekonomických objevů pro obor evaluací.

Druhá část knihy obrací pozornost k základům oboru evaluací a rozvíjí tezi o důležitosti poznatků o evaluacích a o evaluačním oboru. Obě kapi-

toly tvořící druhou část knihy analyzují vybrané publikace a věnují pozornost nejen jejich obsahovým charakteristikám, ale také jejich autorům. První kapitola druhé části připravená L. Birchovou a S. Jacobem identifikuje na základě bibliometrické analýzy klíčové příspěvky jednotlivých autorů k rozvoji evaluačního oboru a podrobuje rozboru odborné zázemí, ze kterého jednotliví autoři pocházejí. Provedená analýza poskytuje užitečnou zpětnou vazbu o tom, kdo jsou vlastně prominentní evaluátoři. Kromě výčtu jednotlivých oborů, mezi nimiž dominují politické vědy, sociologie a ekonomie, je zajímavé zjištění, že téměř polovina představitelů evaluačního oboru je vzdělána ve více než jedné disciplíně – sami o sobě jsou tedy multi-disciplinaristy, což se pochopitelně odráží v oboru jako takovém. Kapitola R. Schwartze navazuje rozbořem míry, ve které evaluace přispěly k rozvoji jedné specifické oblasti – k měření výkonnosti; kapitola shrnuje rozsáhlý empirický materiál dokumentující klíčovou roli, kterou evaluace sehrávají v oblasti analýzy veřejných politik.

Třetí část knihy deklaruje snahu o přemostění odstupe mezi evaluací a ostatními disciplínami. Každá ze tří kapitol tvořících poslední část publikace přináší specifický pohled na možnosti, jak zapojit poznatky z příbuzných oborů do evaluací a evaluačních technik. První z kapitol připravená J. Vaessenem a F. Leeuwem identifikuje kořeny teorií vedeného přístupu a rekapituluje klíčové okolnosti jeho rozvoje. Prezentovaná analýza přitom významně překračuje prostou rekapitulaci jednotlivých děl a milníků, neboť autoři poukazují také na roli dalších společenskovedních teorií, jež jsou v teorií vedeném přístupu inkorporovány. Pozornost je v tomto ohledu věnována zejména Colemanovu modelu sociálních mechanismů. Kapitola R. Pawsona srovnává programovou teorii s teorií středního dosahu R. K. Mertona a specifikuje tři pravidla, jež teorii středního dosahu charakterizují: dostatečnou abstrakci, logickou derivaci a adaptivní a kumulativní vysvětlení. V rámci Pawsonova pojednání je uvedeno rovněž několik konkrétních příkladů a případových studií, které představují evaluační výzkum jako nástroj budování teorie středního dosahu. Závěrečná kapitola N. Tillyho poukazuje na hlavní prvky realistického evaluačního přístupu (tedy přístupu založeného na principech realismu formulovaných R. Bhaskarem či R. Harrém). Cenný v kontextu celé publikace je odkaz na K. Poppera a na jeho dílčí sociální inženýrství, neboť je tím naplněno poslání knihy formulované v jejím úvodu – tedy identifikovat rele-

vaní koncepty či teorie v příbuzných disciplínách a hledat způsob jejich využití v evaluacích. Podobně jako R. Pawson i N. Tilly dokumentuje svůj výklad na konkrétních příkladech – s ohledem k jeho výchozímu oboru nepřekvapí, že tyto příklady jsou z oblasti kriminologie.

Publikace *Mind the Gap* je užitečným pramenem, který pomůže evaluátorům lépe pochopit významné mega-trendy, jež formují současný vývoj celého odvětví. Ultimatívni odpověď na v úvodu položenou otázku po charakteru evaluací sice odpověď nedává (a upřímně řečeno se k ní ani neblíží), nicméně i tak poskytuje významnou reflexi evaluačního oboru. Je pochopitelné, že soubor osmi textů nemůže naplnit tak ambiciózní cíl, jak je v úvodu knihy formulován. Na druhé straně, publikace je užitečným pramenem klíčových poznatků o současné podobě evaluačního oboru. Ze tří vytyčených cílů se tedy nejlépe podařil ten první – publikace je příspěvkem ke kumulaci znalostí o evaluacích, je výstižným pohledem na formování evaluačního oboru. Evaluátorům objasňuje okolnosti vzniku a klíčové milníky vývoje teorií vedených přístupů a ne-evaluátorům podává ucelený přehled jednoho z hlavních soudobých paradigmat.